

Les raons de la crítica catalana contemporània

Jordi Galves

Jordi Galves (1967) és professor d'Història Medieval a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). Ha estat professor de Llengua Catalana a la Universitat Pompeu Fabra i lector a les universitats Lumière, de Lió, i Paul Valéry, de Montpeller. És doctor en Història Medieval per la UAB i ha estat doctorand a la Universitat Sorbona (Paris IV). És secretari de l'Institut d'Estudis Medievals i crític literari a *La Vanguardia*. Ha publicat *De miel y diamante. Cien años de narraciones catalanas* (Mèxic DF, 2004), *Nova antologia de Tirant lo Blanc* (Barcelona, 1999 i 2005) i *Deu escriptors i Andorra* (Lleida, 1992). És coautor de *L'estudi de la literatura catalana: ordre i cànon* (Universitat Oberta de Catalunya, 2001).

The critical review, as a non-fictional literary genre and modality which is not subordinate to the literature of observation, is developing today in Catalonia with growing dynamism in response to a social demand for this type of analytical, creative and popular essay. Julià Guillamon, Ponç Puigdevall, Manel Ollé and Xavier Pla, who are strongly represented in the principal newspapers, form a group of essay writers who turn the critical review into a genre privileged by their dedication to good writing, while understanding it as an exercise in comprehension, sense and aesthetic reasoning, acid and without complexes, which abhors soulless professional rhetoric of ideological instrumentation. Followers of the legacy of Carles Riba, Gabriel Ferrater, Joan Fuster, Josep Pla and Marià Manent, they construct a coherent model which argues for clarity and concision, creativity, and pragmatism as opposed to methodological purity and enumeration focusing on qualities and defects penetrating the territory of the significant detail, with independence, loyal to the readers and rejecting the cliché of the intellectual imposter.

U

n dels fenòmens més excepcionals, dinàmics i distintius del panorama de la literatura catalana contemporània és la formació —per primera vegada en la nostra història— d'un grup cohesionat i coherent de crítics literaris, d'escriptors assagistes que fan de la ressenya periodística —però també de la monografia especialitzada, de l'edició divulgativa, o de qualssevol altres formes d'anàlisi literària— el gènere privilegiat de la seva dedicació a les bones lletres. En contrast amb la pobra consideració social segons la qual l'assaig crític, per inèrcia tradicionalista, està molt per darrere de la poesia, la novel·la i el teatre —o fins i tot és negat com a gènere literari de ple dret—, el cert és que el comentari crític gaudeix d'una accentuada presència pública, d'una més que remarcable qualitat i creativitat, i d'uns protagonistes tan rellevants que, si s'ignoresin, quedaria força desdibuixat l'essencial del panorama literari català contemporani. La qualitat literària no depèn de gèneres sinó de resultats, i avui sembla innegable que totes les formes escrites del que s'ha convingut a denominar *no ficció* aconseguen, internacionalment, un interès creixent per part del públic. Considerem l'exemple del Marcel Proust de *Contra Saint-Beuve*, del Vladímir Nabòkov del *Curs de literatura europea*, del Jorge Luis Borges d'*Otras inquisiciones* o del Milan Kundera d'*El teló*, entre els de molts altres grans mestres. El segle que ara es desvetlla no podrà limitar-se a les gastades convencions tradicionals ni s'acontentarà només amb la literatura de la imaginació —per més que aquesta s'interrelacioni tot sovint amb altres formes creatives en creixement, del cinema a la música, passant pel còmic o la televisió— com si la literatura d'observació no s'estigués desenrotllant a ple rendiment, amb creixent dinamisme.

La nova realitat de la literatura catalana no només mostra una altra manera de fer de la crítica; més específicament i significativa, l'aparició d'un grup de crítics que té protagonistes ben concrets, *de facto*, mostra uns mínims trets característics que l'identifiquen tot i que no segueixen cap programa ni doctrina. Un gènere que no és subaltern de cap altre, emancipat de qualsevol altra forma d'assaig i que respon a una nova realitat social, a uns nous lectors que reclamen aquest tipus de textos. Acabat el resistencialisme polític de l'antifranquisme, el model tradicionalista del crític aïllat i semiprofessional, sotmès a tota mena de pressions i interessos polítics, culturals i editorials, sempre en una situació de precarietat i de feblesa, sembla enterament esgotat, desprestigiats. La dedicació ocasional a la crítica literària —que han arribat a protagonitzar, de vegades, algunes distingides personalitats de la cultura catalana— ha estat substituïda per la determinació programàticament autònoma i professio-

nal d'aquest grup dels nous crítics. En contrast, per exemple, amb la major part de les individualitats més significatives dels anys setanta i vuitanta, que no només no van aconseguir bastir un model coherent i identificable de crítica literària —estic pensant en autors com Pilar Rahola, Àlex Broch, Oriol Castanys o Isidor Cònsul— sinó que van acabar abandonant-la paulatinament per professionalitzar-se i esdevenir, per diverses vies, directors i assessors literaris, tècnics especialitzats del món de l'edició, gestors culturals en diversos àmbits. El seu pas per la crítica va ser, per tant, d'aprofitament i explotació, un pas previ per a professionalitzar-se en altres tasques. El nou grup de crítics, tot i la seva proximitat i col·laboració pràctica amb el món de l'edició —penso ara en certa sintonia, mai exempta de fortes discrepàncies públiques i publicades, amb una editorial com els Quaderns Crema dels inicis—, se sent gelós de la seva independència, la considera imprescindible i s'hi reconeix enfront de tothom. És en aquest sentit que resulta essencial l'aixopluc d'una institució forta i sobirana que no només asseguri sinó que exigeixi la independència del crític. No és, per tant, una casualitat que la nova crítica catalana hagi nascut a l'empara de dos dels principals diaris de la ciutat de Barcelona, *La Vanguardia* i *El País*, emblemes del quart poder al servei, almenys en teoria, dels lectors, l'única i irrenunciable lleialtat programàtica del crític.

En clar contrast amb l'escàs interès de les editorials per oferir compilacions de textos crítics i nous assaigs sobre literatura catalana, la premsa, paradoxalment, els accepta millor que el món de l'edició. A condició, naturalment, de renunciar a qualsevol mena de solipsisme expressiu que faci massa incomprensible el text, d'acceptar —moderadament— l'imperi de l'actualitat informativa i de respectar —sense empresonar el crític— els interessos mercantilistes de les empreses editorials. Un altre requisit, lamentablement, és la llengua d'expressió. Tot i que el primer àmbit d'expressió pública de la nova crítica catalana ha estat, històricament, el diari *Avui* i que el primer aliat n'ha estat David Castillo, el seu responsable, el cert és que avui són els grans mitjans de Barcelona els que aixopluguen, des de les seves pàgines, les ressenyes de la nova crítica catalana. Amb la distorsió que suposa constatar, per exemple, que bona part del corpus crític —com veurem a continuació— sigui en llengua espanyola, una anomalia que no parla gaire en favor de certa premsa ni, en conjunt, de la societat catalana, que privilegia, no només pel que fa a les vendes, sinó pel que té a veure amb el prestigi públic i cultural dels diaris, els d'expressió espanyola. La crítica es continua fent, majoritàriament, en espanyol, com en temps passats.

El nou grup crític català compta amb figures de gran entitat i solvència. En primer lloc, cal destacar Julià Guillamon, qui, tot i la seva relativa joventut, ha acomplert gairebé vint anys d'ofici crític continuat i ha aconseguit bastir una plausible teoria general de la literatura catalana contemporània, a repèl de les formulacions que pretenen subordinar permanentment l'art de l'escriptura a la política i a la instrumentalització ideològica. Sense renunciar al caràcter inevitablement subjectiu de la crítica, Guillamon creu que la crítica és un exercici de sensatesa i de raonament estètic des de les pàgines quotidianes d'un periòdic. Per tant, gosa establir l'enumeració atenta de les qualitats i defectes de les obres analitzades, penetrar en el territori del detall significatiu i de la prova públicament defensable, sense cap mena de sobreproteccionisme catalanista, atent tant als grans fenòmens del llibre popular com al cànon tradicional català dels anys vint i trenta del segle vintè, amb Carner, Foix, Riba, Pla i Rodoreda al capdavant, per dir-ho molt sumàriament. En això coincideix plenament amb els altres protagonistes del nou grup crític català, com Ponç Puigdevall, Manel Ollé i Xavier Pla, els quals, d'una manera o altra, han crescut a la seva empara intel·lectual i en constant diàleg —i, de vegades, dura controvèrsia— a través de la premsa escrita.

Els mètodes de la nova crítica catalana s'allunyen voluntàriament i decidida dels emprats pel clos universitari. Tot i que alguns dels components d'aquest grup són professors a la universitat o hi estan vinculats, no participen dels mètodes de l'ensenyament superior, que edita textos crítics que no s'adrecen al públic en general sinó que estan pensats només per al seu propi i endogàmic ús intern. Tal com denunciava André Lefevere a *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, la crítica literària de la universitat ve determinada per la llei que exigeix continuar expedint diplomes, fer nomenaments, atorgant titularitats i assegurant promocions. És per això que la nova crítica es distancia de la utilització interessada del corpus literari i abomina els tecnicismes i la retòrica professoral sense ànima, sovint poc comprensible i mancada d'interès pràctic. La voluntat estilística que defensa i practica busca sempre la claredat i la concisió, la creativitat lingüística en feliç convivència amb la funció comunicadora del llenguatge, tal com es correspon amb el conreu de la ressenya que pretén ser un gènere literari, com dèiem al començament; un text que es pugui llegir per ell mateix, independentment de l'obra ressenyada, un text de creació més, que té interès per ell mateix, de manera autònoma. És per això que es discrepa de crítics escolàstics i de pobra expressió literària com Joaquim Molas, Josep

Maria Castellet o Joan Triadú i es reivindica, per contra, el mestratge d'alguns grans intel·lectuals del període de la dictadura. Gabriel Ferrater i Joan Fuster són probablement els que gaudeixen de més gran influència, al costat d'alguns altres noms de la crítica literària del segle XX, com Carles Riba, Josep Pla o Marià Manent. En l'àmbit universitari, però, caldria fer una excepció amb dos respectats professors, deixebles d'Antoni Comas, que tenen una gran influència en la nova crítica catalana, precisament, pel seu caràcter independent en el cos universitari i per la seva continuada presència en els periòdics, amb un treball continuat de lectura pública dels clàssics i d'algunes destacades novetats: Jordi Llovet i Anton M. Espadaler.

Val a dir que, amb Gabriel Ferrater, per exemple, s'evidencien les bondats pràctiques de l'estructuralisme que es pregunta per l'arquitectura lingüística i la composició tècnica i argumental del text, mentre que Joan Fuster o Josep Pla fan rendible l'interès per la condició històrica de les obres literàries, pel seu context sociològic i cultural, fins i tot per la seva especificitat antropològica i filosòfica. Les bondats de l'estudi estilístic i formalista, esteticista, de l'anàlisi que no oblidia la dimensió psicològica de la literatura, per altra banda, té en Jordi March —Carles Riba— i Marià Manent dos referents de primer ordre, comparables a les grans figures literàries europees que van ser els seus mestres, Karl Vossler, Benedetto Croce i Leo Spitzer. La naturalesa material de la literatura és entesa, així, com una projecció que es correspon directament amb una consistència simbòlica, imaginària i sentimental. Amb especial referència al comparatisme amb literatures més o menys properes a la catalana i amb una preocupació molt especial pel contrast entre els valors estètics i històrics del classicisme i la modernitat. Si avui la nova crítica pot ser considerada, tal com volia Roland Barthes "escriptura de l'escriptura", com a gènere literari autònom i de creació és, en definitiva, perquè aconsegueix sintetitzar i fer rendibles, en la pràctica, els principals models interpretatius contemporanis de la literatura, combinant-los i aclimatant-los a la realitat catalana, amb una actitud eminentment funcional i pragmàtica, allunyada del purisme metodològic.

Julia Guillamon ho explicava en un conegut article, "Seis libros insecticidas":

[Creo], en primer lugar, que ninguna literatura funciona por decreto, que cada autor debe encontrar su conexión con los lectores a partir de un universo personal y de su propia exigencia. En segundo lugar, que una literatura acepta obras de múltiples registros. Y que el futuro de la litera-

tura catalana passa per la capacitat de generar llibres de qualitat per diferents tipus de lectors. En un assaig de fa un parell de dècades, Milan Kundera deia que en una època governada per imatges que imposen una visió del món empobrecida i estreta, la novel·la continua vigent perquè ensenya a mirar el voltorn i descobrir la seva complexitat, ajuda a llegir la història i a preservar-nos del oblit. Sense receptes.¹

Entendre la literatura com a mètode de coneixement posa també en guàrdia davant de plantejaments que són una impostura estètica i, per tant, una falsedat intel·lectual. I a l'inrevés:

Hay un par de tópicos literarios que cuentan con una inmerecida reputación. El primero presupone que el hombre contemporáneo está solo. El segundo, que se aburre. Quizás después de todo nuestras vidas sean ese peñazo que se anuncia en libros y películas, pero los creadores olvidan a menudo que el “pobre tipo” es una figura basada en la hipérbole y la ironía. Y que a diferencia de lo que sucede en la ficción, las personas corrientes disfrutaban de pequeñas compensaciones que amenizan su vida. En las novelas catalanas no se celebra el fin de año ni la verbena de San Juan, no se ha inventado la música techno, no existe el Imperator, ni esos coches de cristales opacos que permiten copular discretamente en el descampado. Todo es tristeza y sopor, todo es tedio y vacío vital.²

La nova crítica no estalvia, en aquest sentit, l'exercici de la crítica en termes de gran duresa quan és convenient, denunciant davant del lector les obres que, tot i la projecció pública que puguin tenir, tot i la importància dels seus autors, no ofereixen un mínim de qualitat ni d'exigència, de sentit comú i estètic. Si en una recordada ressenya del 29 d'octubre de 1999, Guillemon tustava Terenci Moix i Pere Gimferrer, no era, com és públic i notori, perquè menystingué aquests dos grans escriptors —els quals ha ressenyat i defensat incansablement— sinó precisament per tot el contrari, pel gran respecte que, sobretot, ells mateixos haurien de tenir per la seva obra i pel seu públic:

En el prólogo de *Chulas y famosas* Pere Gimferrer, cita a Cavalcanti, Alberti, George Cukor, Rabelais, Alfred Jarry, Mack Sennett, Buñuel, Teófilo

¹ *Culturas, La Vanguardia*, 9 de juliol de 2003.

² Julià Guillemon. “Las aventuras de un transportista”. *Culturas, La Vanguardia*, 17 de juliol de 2002.

Folengo, Manuel Puig, Josep Carner, Arniches, Gil de Biedma, Ionesco y Josep Maria de Sagarra. ¿Será esta pues la peor novela de Terenci? En cualquier caso la noticia no está en los lametones del académico a la mano que lo alimenta, sino en la invención de un nuevo género literario. El escritor no llega a tiempo de cumplir su contrato. ¿Qué puede hacer? ¿Obrará con disimulo? Nada de eso. Se recuperan unos cuantos personajes de novelas anteriores [...] y se las pone nuevamente en órbita. Cada equis páginas aparece un personaje —o el propio autor— y deja caer como si nada: [...] De esta manera el desaguizado queda en una especie de caricatura o autoparodia. El autor sale al encuentro de los lectores y críticos, anticipándose al qué dirán. ¿Que el prólogo es un intento de soborno intelectual? Claro, apostilla divertido (“el prólogo venía firmado por don Pedro Gimferrer, miembro de la Real Academia. Esas cosas siempre dan empaque”). ¿Que *Chulas y famosas* es una repetición de *Mujercísimas*? Entraba en los cálculos [...] Se ponen todas estas cosas una detrás de otra. Queda un texto lanzado, sin capítulos, que se puede cortar por aquí o por allá, hasta sumar la enormidad de 443 páginas. Punto final. Se corrige sumariamente, se remite a la editorial por correo electrónico y a lo que realmente importa, el próximo y crucial capítulo de las memorias. [...] Se queja el autor de que algunos viven de sus eyaculaciones, de que un parto produce más dividendos que un disco o un libro. Los espejos cóncavos del callejón del Gato de los que escribió Valle-Inclán son hoy los espejos de la televisión. Pero, ¿a ver quién nos convence de que el propio Terenci no forma parte de la *troupe*?³

Ponç Puigdevall és també, en aquest sentit, un crític àcid i desacomplexat, un observador atent de l'estilística com a examen inapel·lable de la qualitat d'un llibre, un ferotge partidari del sentit comú en literatura més enllà dels jocs del llenguatge o de la divagació íntima dels escriptors. En les seves ressenyes, el moviment, per bé o per mal, sempre delata, mostra la grandesa i la misèria dels escriptors. A “Afanyar-se de pressa” afirma, a propòsit d'*Estimats homes* d'Isabel-Clara Simó:

[...] no deixa de ser digne de mèrit que hi hagi professionals de l'escriptura que s'encarin a la pàgina en blanc amb una nul·la consciència estilística. [...] Isabel-Clara Simó demostra moure's amb més profit en el territori del pamflet que no pas assajant recursos i procediments narratius per construir móns de ficció: aquí traça un cercle més al voltant de les relacions entre els homes i les dones, però emparant-se en la voluntat de caricaturitzar les misèries que con-

³ *Libros, La Vanguardia*, 29 d'octubre de 1999.

dicionen la vida quotidiana del sexe masculí li permet decantar-se barroerament cap a la violència verbal i l'humor malgirbat. [...] Simó acumula un repertori d'experiències per il·lustrar les seves tesis, però al darrere no hi sobresurt l'art de sorprendre ni d'escandalitzar i, sense agudeses ni enginy, es fa difícil localitzar-hi les observacions cruels o divertides dels moralistes. [...] Concebut com un pamflet, s'acosta més a aquell grapat de fulls ciclostilats que els il·luminats solen repartir als passadissos dels trens.⁴

El judici sobre la literatura va més enllà d'una simplista qüestió de gustos i de preferències personals. L'aplaudiment d'una obra ve determinat per la seva veritat, pel seu predicat veraç sobre el món de què parla i per la seva capacitat de fer-lo versemblant als ulls dels lectors. A "La sorpresa innocent" parlava així de *Catorze ciutats comptant-hi Brooklyn*:

En el segon [bloc del llibre], en canvi, el que s'imposa és un Monzó més iconoclasta, que juga i fa proves i experimenta, que busca divertir-se viatjant d'aeroport en aeroport sense trepitjar cap nucli urbà o fent de turista a la seva pròpia ciutat. Tant en un cas com en l'altre, però, el lector descobreix que el punt de partida és similar: d'una banda, l'escepticisme sobre el treball que fa, ben lluny de l'aurèola mítica del corresponsal que es creia dipositar en exclusiva de secrets d'Estat. [...] No s'hi detecta enlloc el desig sense mesura d'enlluernar o de lluir vocabulari o riquesa estilística, d'expressar el matís insòlit o dolçament embafador. Si Quim Monzó aconsegueix acostar-se i simpatitzar amb el lector és per la modèstia i la senzillesa aparents dels recursos que fa servir.⁵

La modèstia és tan necessària com la ambició en el món de la literatura i per això, alguns crítics com Manel Ollé, plantegen les seves ressenyes des del descrèdit de les etiquetes acadèmiques o dels discursos excessivament optimistes del màrqueting editorial. L'explicació del món des de punts de vista plausibles i sensats, més enllà de les teories, preocupa especialment a aquest crític:

El territori en què s'inscriu l'escriptura de Monzó és el de la fractura que s'obre entre els discursos i els fets: l'àmbit de la ficció. Hi ha un conte [en *El millor dels móns*] en què la distància entre l'escultura i el model es resol amb la cirurgia estètica, n'hi ha un altre en què la impossibilitat d'acceptar la

⁴ *Quadern, El País*, 1 de novembre de 2001.

⁵ *Quadern, El País*, 18 de març de 2004.

mort del germà porta a fer veure que segueix viu durant dècades. La ficció com a consol però també com a presó.⁶

I sense deixar, però, que una preocupació excessiva per l'estilisme faci rebutjar grans obres literàries, en això coincideixen els quatre crítics aquí citats, com és en el cas de *L'emperador o l'ull del vent*.

Porcel és un escriptor que posa la imatge, la idea i l'emoció davant la paraula. Escriu amb una passió compulsiva. La seva prosa té la qualitat barrojana de ser evocativa, però també irritant i maldestra, a vegades. Porcel no és un estilista, però aporta un perfil molt necessari a la narrativa catalana, amb més prosistes que fabuladors. Seria injust descartar aquesta novel·la només a partir d'alguna excrescència ampul·losa, o per la inversemblança verbal d'alguns passatges que fan que el narrador de mitjan del segle XIX parli del "subconscient" o la "problemàtica global". Probablement, tot plegat són els efectes secundaris de les presses que imposa el calendari del premi i d'un procés d'edició sense editors.⁷

Xavier Pla, molt més descriptiu que ponderatiu, preocupat més per entendre la realitat dels textos que per jutjar-los, té una especial i perspicaç predilecció per l'estudi dels clàssics, per la seva vigència avui i, més concretament, pels grans clàssics catalans anteriors a la transició democràtica, com també Guillamon, Puigdevall i Ollé, que defensen la primàcia canònica dels grans noms de la nostra literatura contemporània. En un text sobre Stendhal declara, recordant una màxima de Josep Pla:

En los últimos años la narrativa que seduce es la que se sumerge en la ambigüedad entre realidad y ficción, triunfa la literatura que postula la posibilidad de creer que el relato no es tanto el resultado de la imaginación del autor como el producto de la observación de la realidad, impacta la novela que obedece al descrédito de la ficción [...] sobre la que se somete al crédito de la realidad. La novela contemporánea es híbrida, mimetiza formalmente a la autobiografía, coquetea con el ensayo e incorpora modalidades de escritura que provienen del periodismo, pero sobre todo parece gustar de la creación de mundos imaginarios en los que se desarrollan historias que contienen elementos que pertenecen a la realidad y otros inventados por el novelista.⁸

---

⁶ "Móns monzònics". *Llibres, El Periódico*, 9 de febrer de 2001.

⁷ Manel Ollé. "Entre la quimera i el no-res". *Llibres, El Periódico*, 23 de març de 2001.

⁸ "El soldado de Baltimore". *Culturas, La Vanguardia*, 25 d'abril de 2002.

En el text “Ocupado en vivir”, sobre Javier Cercas, Pla assenyala el nord irrenunciable de la literatura, el de les obres de ficció, però també, naturalment, imprescindiblement els de la crítica:

Si los cuentos aún tienen moraleja, la de éste sería que el éxito y el fracaso sólo se miden según quién y cómo los vive. Sería la imagen del novelista secuestrado por el triunfo. Éste era el reto que afrontaba Javier Cercas con su nueva novela. [...] El talento debe conquistarse en cada nueva novela y Cercas vence el desafío peleando honestamente y con una admirable valentía. Los inquietantes versos de la inquietante Ingeborg Bachmann con que se abre el libro, “El mal, no los errores, perdura, / lo perdonable está perdonado hace tiempo” [...] En una época como la nuestra, en que han caído ya todas las grandes utopías y el futuro es invisible, sólo puede existir el presente. Por esto, al narrador ya sólo le queda una cosa por hacer: recordar y escribir esta historia.⁹

Que la sentència de Bachmann ens acompanyi.

---

⁹ *Culturas*, *La Vanguardia*, 9 de març de 2005.